

ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Л. В. КАНІБОЛОЦЬКА, аспірантка кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національного університету біоресурсів і природокористування України

***Анотація.** В статті розкрито сутність поняття риторичної компетентності викладача, її трансформація в процесі розвитку людства, висвітлено роль володіння комунікативними вміннями у діяльності педагога ВНЗ. Проаналізовано різні підходи до трактування змісту риторичної компетентності, розглянуто основні складові риторичної культури, представлена структура риторичної компетентності викладача.*

***Ключові слова:** компетентність, риторична компетентність, риторична культура, комунікативна компетенція, компоненти риторичної компетентності*

***Аннотация.** В статье раскрыта сущность понятия риторической компетентности преподавателя, ее трансформация в процессе развития человечества, освещена роль владения коммуникативными умениями в деятельности педагога вуза. Проанализированы различные подходы к трактовке содержания риторической компетентности, рассмотрены основные составляющие риторической культуры, представлена структура риторической компетентности преподавателя.*

***Ключевые слова:** компетентность, риторическая компетентность, риторическая культура, коммуникативная компетенция, компоненты риторической компетентности*

Постановка проблеми. Успішна педагогічна діяльність можлива тоді, коли в період вузівського навчання майбутній педагог отримує системні знання про мову як найважливіший інструмент впливу, правила ефективного спілкування; вміє грамотно організувати свою мовну взаємодію. А це означає, що майбутній викладач повинен володіти сформованою риторичною компетенцією, де однією із складових є значущі якості особистості, тобто такі моральні та інтелектуальні властивості, які забезпечують як мовну діяльність мовця, так і його взаємодію зі слухачами. На сьогодні особливо гостро стоїть проблема формування риторичної компетентності у майбутніх викладачів в процесі фахової підготовки. Актуальність даної теми полягає в тому, що майбутньому викладачу в силу об'єктивних і суб'єктивних причин для ефективно педагогічної діяльності потрібно бути компетентним, володіти на високому рівні риторичною компетентністю. Для цього необхідно в процесі фахової підготовки майбутніх педагогів велику увагу звернути на особливості риторичної компетентності, її значення для викладача в професійній діяльності, специфіку та роль для успішної педагогічної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових дослідженнях, що стосуються проблем риторики, неодноразово вказувалося на необхідність формування риторичної культури майбутнього педагога (С. Ф. Іванова, Т. В. Матвєєва, С.А.Мінеєва, А. К. Михальська, Е. А. Юніна і ін.). В роботах

Н. А. Купиної, В. Н. Марова, А. А. Мурашова, особливо підкреслюється важливість вміння користуватися риторичними знаннями в цілях осмислення і вдосконалення професійної практичної діяльності; розробляється концепція риторичної культури на базі риторики в аспекті філософського осмислення. Проблема розвитку комунікативних і риторичних здібностей у студентів педагогічних вузів у процесі професійної підготовки розроблена в дослідженнях Л. М. Горобець, В. Ю. Ліпатова, Т. В. Мазур, Л. Р. Усманова. Аналіз наукової літератури дає підстави твердити, що існує певна невизначеність у використанні поняття риторичної компетентності та близьких чи тотожних їй понять.

Мета статті – розкрити сутність поняття риторичної компетентності, визначити її роль для викладача ВНЗ та проаналізувати основні компоненти риторичної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В результаті аналізу наукової літератури про сутність риторичної компетентності можна стверджувати, що існують різні підходи до визначення даного поняття. Дане визначення розглядалось та трансформувалась на різних історичних етапах. Саме основа риторичної компетентності - риторична культура - була об'єктом вивчення різних філософів, педагогів і науковців. Але ключовим залишалось значення слова, вміння педагогом його правильно використовувати, що і характеризує його як професіонала, як компетентну людину. Так, завдяки античним філософам до нас дійшли основи риторики, її принципи, форми застосування, значення впливу слова на аудиторію, які використовуються і сьогодні педагогами. Наприклад, знаменитого Протагора вважають засновником риторики, він визначив місце педагога в організації навчального процесу, вказав на роль знань риторики для нього [2, с. 30]. Принцип істинності мови, за Сократом, визначає етичний сенс красномовства як мистецтва не тільки переконувати, впливаючи на слухача, а й виховувати, формувати душу співрозмовника, тобто глибоку загальнопедагогічну спрямованість риторичної майстерності. Всі особливості, поняття, категорії, які були визначені протягом всієї історії розвитку риторики і складають риторичну компетентність майбутнього педагога, адже та людина вважається професіоналом, яка засвоїла досвід, яка може користуватись ним для своєї ефективної роботи.

Необхідно підкреслити, що терміни «компетентність» і «компетенція» хоч і близькі, але не однакові за своєю суттю. Компетенція характеризує процес, а компетентність – результат [6, с. 17]. Термін «риторична компетенція» сьогодні можна зустріти в працях дослідників риторики та методики її викладання, однак зміст цього поняття ще потребує уточнення. Професійна діяльність педагога відноситься до сфери «підвищеної мовної відповідальності» і багато в чому залежить від комунікативної компетентності, яка розглядається дослідниками як «багаторівнева сукупність когнітивних, емоційних і поведінкових особливостей особистості, багаторівнева професійно значуща якість його особистості, яка спрямована на встановлення, підтримку та розвиток контактів з учасниками педагогічного процесу» [4, с. 13].

Науковці по-різному тлумачать поняття «риторична компетентність». Деякі вважають риторичну компетентність невід'ємним компонентом комунікативної компетентності. Інші дослідники тлумачать риторичну компетенцію як найвищий рівень комунікативної компетентності, яка забезпечує риторичну діяльність людини як здатність свідомо створювати, виголошувати та рефлексувати авторсько-адресний текст у відповідності з метою та ситуацією публічного мовлення.

Риторична компетентність є багатокомпонентним поняттям і у літературі її структура представлена різними дослідниками по-різному. У дослідженнях А. Певрушина представлена структура риторичних умінь мисленнєвим, мовленнєвим і комунікативними компонентами [3, с.20]. Деякі дослідники доповнюють цю структуру ще і духовно-моральним компонентом. Л.П.Качалова в своїй структурі виділяє: когнітивний, практично-діяльнісний, особистісний компоненти [1, с. 53]. Когнітивний компонент включає в себе такі складові: розуміння поняття риторики, зв'язок риторики та культури, знання риторичних засобів, риторична рефлексія. Практично-діяльнісний компонент включає в себе вміння педагогом розкрити тему виступу, вибудувати свої дії в риторичній ситуації, здійснювати рефлексію. Особистісний компонент передбачає розуміння значення риторичної культури, необхідності в удосконаленні риторичних знань. О.Г. Усанова структуру комунікативної компетентності представляє такими компонентами: перцептивний (міжособистісне сприйняття та оцінка ситуації); рефлексивний (самоаналіз і самооцінка); поведінковий (вибір засобів міжособистісного спілкування, регулювання особистої поведінки) [5, с. 9]. Деякі науковці структуру риторичної компетентності подають у вигляді ієрархії трьох основних компонентів: усвідомленого вибору комунікативної мети і стратегій, що реалізуються через комунікативно-риторичні тактики й визначаються комунікативною ситуацією; адекватного синтезу мовлення як цілого тексту; володіння арсеналом жанрово-стилістичних засобів. Отже, змістовими складниками риторичної компетенції визначають: знання риторичних законів, стратегій і тактик, риторичних можливостей мовних засобів і закономірностей вживання їх у мовленні; володіння риторичними вміннями; рефлексією; готовність особистості до активної діяльності.

Важливою умовою формування риторичної компетенції є безперервність і перспективність процесу навчання, на кожному етапі якого метою є формування та розвиток ряду риторичних умінь. Можна виділити такі складові риторичної культури педагога:

1. Предметна компетенція – знання предмету мови, володіння наукою, яку викладають. Аудиторія оцінює педагога як співрозмовника, професіонала та носія конкретних знань.

2. Психологічна культура - емоції, увага, воля, пам'ять, рефлексія.

3. Комунікативна культура – культура спілкування - педагогічний такт, само презентація, встановлення та підтримання контакту. Педагог має вибрати для себе комунікативну роль: інформатора, коментатора, співрозмовника, порадирика, емоційного лідера тощо.

4. Мовна компетентність включає в себе культуру невербального спілкування, техніку мови, володіння комунікативними якостями мови.

Ефективність риторичної діяльності визначається різними чинниками. Одним із них є мотивація та психологічна готовність до риторичної діяльності. Професійна підготовка, а саме мовлення і мислення є базовими аспектами будь-якої професійної діяльності. Відповідно до цих чинників можна виокремити загальні компоненти риторичної компетентності. *Мотиваційно-ціннісний компонент* передбачає спрямованість педагога на гуманістичне спілкування, є засадничим компонентом, що означає наявність у нього позитивного, активно-діяльнісного ціннісного ставлення до риторики як галузі знань, риторичної діяльності, усвідомлення значення гуманістичної цінності риторичної культури суспільства та особистості.

Когнітивний компонент проявляється в здатності творити ідеї, в суку-

пності вмінь здійснювати інтелектуальні процедури аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, бачити предмет мовлення системно. Змістова складова риторичної діяльності проявляється у авторській самостійності, новизні.

Рефлексивний компонент характеризує пізнання й аналіз педагогом явищ власної свідомості та діяльності. Реалізується цей компонент через такі рефлексивні процеси, як: саморозуміння та розуміння іншого, самооцінювання й оцінювання іншого, самоінтерпретація й інтерпретація іншого.

Особистісно-емоційний компонент передбачає здійснення ефективної риторичної діяльності та володіння навичками емоційної саморегуляції. Основна мета риторичної діяльності – це вплив мовця на аудиторію, ефективність якого буде залежати від особистості педагога, його якостей, характеру, темпераменту та від техніки мовлення: емоційного забарвлення, володіння голосовими прийомами, невербальними засобами тощо.

Мовностилістичний компонент включає в себе правильність і точність мовлення, багатство словникового запасу, доречність використання мовних засобів, виразність мовлення, чистота мовлення.

Висновки. Риторична компетентність трактується як спрямована здатність людини виступати в ролі суб'єкта комунікативної діяльності та розглядається одночасно і як мета, і як результат професійної підготовки майбутніх педагогів. Риторична культура поєднує в собі комунікативну і мовну компетенції, складає важливу частину професійної культури педагога, для якого мова являється головним інструментом впливу. Неможливо уявити педагога не володіючого риторичною культурою, оскільки його основна задача - це передавати знання, уміння й навички і ефективність залежить від рівня володіння цією культурою. Таким чином, головними структурними компонентами, які є необхідними для успішної реалізації риторичної діяльності є риторичної компетентності є мотиваційно-ціннісний, когнітивний, рефлексивний, особистісно-емоційний, мовностилістичний.

Перспективними напрямками пошуку будуть напрямки, пов'язані з обґрунтуванням наукових умов формування риторичної компетентності майбутніх викладачів вищих навчальних закладів.

Література

1. Качалова Л. П. Педагогическая технология формирования риторической компетенции будущего учителя / Л. П. Качалова // Известия Уральского государственного университета. Сер. 1, Проблемы образования, науки и культуры. – 2009. – № 3 (67). – С. 52- 56.
2. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Софисты, Сократ. Платон. М., «Искусство», 1969. – 640 с.
3. Первушина А. В. Формування риторичних умінь у майбутніх соціальних педагогів. Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / А. В. Первушина; Терноп. держ. пед. ун-т ім. В.Гнатюка. – Т., 2002.
4. Риторика: учеб. / З.С. Смелкова, Н.А. Ипполитова, Т.А. Ладыженска; под ред. Н.А. Ипполитовой. М.: ТК Велби, Издательство Проспект, 2006. – 448 с.
5. Усанова О.Г. Коммуникативная компетентность в культуре педагогического общения: Монография. – Челябинск, 2004, – 139 с.
6. Федоренко Т.Г. Моделирование педагогических ситуаций в речевой деятельности в процессе развития коммуникативной компетентности будущего учителя начальных классов. Дисс.... канд. пед. наук. – М., 2005 . – 207 с.

REFERENCES

1. Kachalova L.P. Pedagogicheskaiia tekhnologiia formirovaniia ritoricheskoi kompetencyi budushchego uchitelia / L. P. Kachalova // izvestiia uralskogo Gosudarstvennogo universiteta. Ser.1, Problemy obrazovaniia, nauki i kultury. – 2009. - №3(67). – S. 52-56.
2. Losev A. F. Istoriia antichnoi estetiki. Sofisty, Sokrat, Platon. M., «Iskusstvo», 1969. – 640 s.
3. Pervushyna A.V. Formurovannia rytorychnyh umin u maibutnih socialnyh pedagogiv. Avtoref.dys...kand.ped.nauk: 13.00.04 / A.V.Pervushyna; Ternop. derzh.ped.un-t im.V.Hnatiuka. – T.,2002
4. Ritorika: ucheb./ Z.S. Smelkova, N.A. Ippolitova. T.A. ladyzhenska; pod red. N.A. Ippolitovoi. M. : TK Velbi, izdatelstvo Prospekt. 2006. – 448 s.
5. Usanova O.H. Kommunikativnaia kompetentnost v kulture pedagogicheskogo obshchenia: Monografiia. – Cheliabinsk, 2004, – 139 s.
6. Fedorenko T.H. Modelirovanie pedagogicheskikh sityatsii v protsesse razvitiia kommunikativnoi kompetentnosti budushchego uchitelia nachalnyh klassov. Diss.kand.ped.nauk. – M., 2005. – 207 s.

THE CONTENT AND THE STRUCTURE OF RHETORICAL COMPETENCE OF TEACHERS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

L. KANIBOLOTSKA, Post-graduate Student of the Department of Social Pedagogy and Information Technologies in Education, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

***Summary.** The article reveals the essence of the concept of rhetorical competence of the teacher, its transformation in the development process of mankind; the role of communicative skills acquirement in university teaching activity is highlighted. Different approaches to the interpretation of rhetorical competence content are analyzed, the basic components of rhetorical culture are considered, the structure of rhetorical competence of the teacher is presented.*

***Key words:** competence, rhetorical competence, rhetorical culture, communicative competence, components of rhetorical competence*

УДК 373.5.035.461:37.018.3

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ-ІНТЕРНАТІВ ДО САМОСТІЙНОГО ЖИТТЯ

Л. В. КАНІШЕВСЬКА, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Національного університету біоресурсів і природокористування України

***Анотація.** У статті розкриваються принципи підготовки старшокласників шкіл-інтернатів до самостійного життя, а саме: діалектичного розвитку вихованцем лідерських якостей; соціальної відповідальності; гуманізації виховного процесу; життєвої смислової творчої самодіяльності; суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Обґрунтовано методологічні підходи до дослідження проблеми підготовки старшокласників загальноосвітніх шкіл-інтернатів до самостійного життя: гуманістичний, компетентнісний і діяльнісний.*

© Л. В. Канішевська, 2015